

Hicri İlk Üç Asır Tefsir Geleneğinde Rivayet Kullanımı ve Kur'an-Sünnet İlişkisine Etkileri

Öz

Bu çalışma, hicri ilk üç asırda şekillenen tefsir geleneğinde rivayet malzemesinin nasıl kullanıldığını ve bu kullanımın Kur'an-Sünnet ilişkisini hangi esaslar üzerine inşa edildiğini incelemektedir. Erken dönem müfessirlerin rivayet merkezli yaklaşımı hangi yöntemlerle değerlendirdikleri ve bu değerlendirmelerin sonraki dönem İslâm düşüncesine nasıl yansıdığı, araştırmanın esas problem alanını teşkil etmektedir. Taberî, Mukâtil, Vâhidi gibi önde gelen müfessirlerin eserleri temel alınarak hadis kaynaklarıyla tefsir metinleri arasındaki irtibat, rivayetlerin aktarım biçimleri ve yorum değerleri bağlamında incelenmektedir. Bu bağlamda çalışma sadece rivayetlerin niceliksel yoğunluğunu değil aynı zamanda onların tefsirde hangi işlevlere sahip olduğunu ve sünnetin Kur'an yorumunda epistemolojik konumunu belirlemeyi hedeflemektedir. Tarihsel-eleştirel analiz ile metin merkezli inceleme birlikte kullanılarak rivayetlerin sened ve metin bağlamıyla birlikte müfessirlerin anlam inşasında nasıl konumlandığı mukayeseli biçimde değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, rivayetlerin yalnızca nakledilen bilgilerden ibaret olmadığı, tefsirde otorite inşasının yorumsal sınırların belirlenmesinde belirleyici bir rol üstlendiği ortaya konulmaktadır. Bununla birlikte rivayet kullanımındaki çeşitlilik, Kur'an-Sünnet ilişkisinin erken dönem müfessirler tarafından farklı şekillerde yorumlandığını göstermektedir. Çalışma, modern yaklaşımlarda çoğu zaman ihmal edilen tarihsel sürekliliği vurgulayarak klasik rivayet birikiminin güncel tefsir çalışmalarına sağlayabileceği metodolojik imkanları ortaya çıkaracaktır. Böylece araştırma hem tefsir ilmine hem de hadis ilmine dair tartışmalara farklı bir perspektif kazandırmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışma, erken dönem rivayet geleneğinin devamlılığını değerlendiren kapsayıcı bir analiz imkanı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Hadis, Sünnet, Rivayet, Gelenek.

Mustafa ÖZYİĞİT¹

¹ Bağımsız Araştırmacı,
mustafaozyigit056@gmail.com,
ORCID: 0009-0007-9508-6984

Atıf Bilgisi:

Özyiğit, M. (2025). Hicri ilk üç asır tefsir geleneğinde rivayet kullanımı ve Kur'an-sünnet ilişkisine etkileri. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (2), 114-127.

The Use of Hadith in the Qur'anic Tafsir Tradition of the First Three Hijri Centuries and it's Impact on the Qur'an-Sunnah Relationship

Abstract

This study examines how transmitted reports (riwāyāt) were utilized within the exegetical tradition that developed during the first three Hijri centuries and investigates the foundational principles upon which this usage shaped the relationship between the Qur'an and the Sunnah. The central problem of the research concerns the methods by which early exegetes assessed the riwāyah-centered approach and how these assessments influenced subsequent Islamic thought. Based on the works of prominent exegetes such as al-Ṭabarī, Muqātil, and al-Wāḥidī, the study analyzes the connection between hadith sources and exegetical texts with regard to modes of transmission and interpretive value. In this context, the study aims not only to identify the quantitative prevalence of transmitted material, but also to determine its functional roles in exegesis and the epistemological position of the Sunnah in Qur'anic interpretation. Through the combined use of historical-critical analysis and text-centered examination, the research evaluates comparatively how isnād and matn contexts are positioned by exegetes within their processes of meaning construction. This approach demonstrates that transmitted reports are not merely conveyed information, but rather play a decisive role in establishing exegetical authority and delineating interpretive boundaries. Moreover, the diversity in the use of riwāyāt reveals that the Qur'an-Sunnah relationship was conceptualized differently by early exegetes. By highlighting a historical continuity often neglected in modern approaches, the study shows the methodological potential that the classical corpus of reports offers to contemporary Qur'anic studies. Thus, the research aims to contribute a distinct perspective to the fields of Qur'anic exegesis and Hadith studies. In this regard, the study provides a comprehensive analytical framework for reassessing the continuity of the early transmission-based exegetical tradition.

Keywords: Tafsir, Hadith, Sunnah, Narration, Tradition.

Mustafa ÖZYİĞİT¹

¹ Independent Res.,
mustafaozyigit056@gmail.com,
ORCID: 0009-0007-9508-6984

Atıf Bilgisi:

Özyiğit, M. (2025). Hicri ilk üç asır tefsir geleneğinde rivayet kullanımı ve Kur'an-sünnet ilişkisine etkileri. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER)*, 9 (2), 114-127.

1. Giriş

Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması meselesi, İslam düşüncesinin erken dönemlerden itibaren üzerinde durduğu temel ilmi sorunlardan biridir. Nüzul sürecinde vahyin ilk muhatapları, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz ve fiilleri aracılığıyla Kur'an'ın açıklamasına doğrudan şahit olmuştur. Sonraki nesiller ise bu açıklamaları rivayet kanallarıyla aktarma gayreti içerisinde olmuştur. Bu bağlamda hadislerin ve sahabe-tâbiin sözlerinin tefsirde kullanımı, hicri ilk üç asırda teşekkül eden tefsir geleneğinin en ayırt edici yönlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte sünnet ve rivayetlerin rolü, klasik tefsir literatüründe merkezi bir tartışma konusu olmuş fakat rivayetlerin tefsirdeki işlevsel değerleri sistematik biçimde incelenmemiştir. Rivayetler, kimi araştırmalarda yalnızca metin aktarımı veya delil gösterme aracı olarak ele alınırken bazı çalışmalar ise onların anlam inşasındaki epistemik katkısını göz ardı etmektedir. Örneğin Atik Aydın'ın *Taberî'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi* çalışması, Taberî'nin dirayet ve rivayet arasındaki dengeleri ortaya koymakta ancak rivayetlerin Kur'an-Sünnet ilişkisinin epistemik ve metodolojik temellerine etkisini detaylı bir şekilde işlememektedir. Benzer biçimde, Muhammet Çol'un *Ömer en-Neseî ile Mâtürîdî'nin Rivayet ve Tasavvuf Anlayışlarının et-Tefsîr fi't-Tefsîr Özelinde Karşılaştırmalı Analizi* başlıklı makalesi, erken dönem ekolleri ve metodolojik etkileşimleri açıklamaktadır. Lakin rivayetlerin tefsirde üstlendiği işlevlerin Kur'an-Sünnet ilişkisi bağlamında nasıl şekillendiğini yeterince incelememektedir. Ali Karataş'ın telif ettiği "*Tefsir Geleneğinde Rivâyet*" başlıklı çalışması, rivayet kavramının klasik tefsir geleneğinde kullanım alanlarını ve bu kullanımın yol açtığı tartışmaları bütüncül bir çerçevede incelemektedir. Fakat bu çalışma hicri ilk üç asırdaki müfessirlerin rivayet kullanımı doğrudan metin analizi üzerinden irdeleyerek Kur'an ve Sünnet ilişkisinin oluşumuna etkileri ortaya konulmaktadır. Ömer Dinç, "*Erken Dönem Tefsir Geleneğinde Nakil Anlayışı*" isimli eserinde, rivayet tefsirine dair literatürdeki yaklaşımları mukayeseli biçimde ortaya koyarak kavramın tanımı, kapsamı ve kullanım alanları üzerinde durur. Mevcut literatürde Mesut Kaya'nın "*Taberî Kaynakları*", Muhammet Coşkun'un "*Tefsirin İlk Çağları*" gibi eserler erken dönem tefsir kaynaklarını farklı yönleriyle ele alan çalışmalara rağmen rivayetlerin işlevsel rollerini tefsirdeki anlam inşası, epistemik konum ve Kur'an ve Sünnet ilişkisine katkıları bağlamında bütüncül biçimde analiz eden bir çalışma bulunmamaktadır. Bu makale ise bu eksikliği tamamlamayı amaçlamaktadır. Hicri ilk üç asırda tefsir geleneğinde kullanılan rivayetleri, kaynak değerleri, yorum üzerindeki etkileri ve anlam inşasına katkıları bakımından çok katmanlı bir tasnife tabii tutarak epistemik konumları belirlenmektedir. Böylece rivayetlerin yalnızca nakli bir unsur olarak değil tefsirde anlamın oluşum aşamasına yönlendiren ve Kur'an-Sünnet bütünlüğünü kurucu bir zeminde birleştiren dinamik bir işlev üstlendiği açık bir biçimde ortaya konulmaktadır. Bu yönüyle çalışma, mevcut literatürden ayrılmakta ve erken tefsir geleneğinin metodolojik yapısına dair özgün bir katkı sağlamaktadır. Bu örnekler, erken dönem tefsir geleneği üzerinde yapılan çalışmaların çoğunun ya yalnızca tarihsel veri sunmakla sınırlı kaldığını ya da rivayet kullanımının tefsir içindeki işlevini sınırlı bir çerçevede ele aldığını ortaya koymaktadır.

Hicri ilk üç asırda telif edilen rivayet ağırlıklı çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu dönemde İbn Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Camîu'l-Beyan*'ı başta olmak üzere, Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767), Abdurrezzak es-San'anî (ö. 211/826-27) ve İbn Ebi Hatim (ö. 327/938) gibi müfessirlerin eserleri, rivayet kullanımının farklı boyutlarını örneklemektedir. Söz konusu eserler, Kur'an'ın tefsirinde hangi rivayet türlerinin (hadis, sahabe kavilleri, tâbiin yorumları) hangi bağlamlarda kullanıldığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu rivayetlerin tefsirde hangi ölçüde güvenilir kabul edildiği, ne kadar bağlayıcı olduğu ve anlam inşasında ne şekilde delil niteliği taşıdığı gibi konular rivayetlerin sahip olduğu bilgi değeri ve

otorite gücünün anlaşılması açısından belirleyicidir. Ayrıca bu dönem, Kur'an ile sünnet arasındaki ilişkinin henüz sonraki yüzyıllarda görülen kesin metodolojik kurallara ve katı bir kurumsallaşmaya bağlanmadan daha esnek ve canlı bir ilmi tartışmalar içinde özgün bir tarihsel bağlamı yansıtmaktadır.

Araştırma, Hicri ilk üç asırdaki tefsir geleneğinde rivayetlerin üstlendikleri fonksiyonel rolü ortaya çıkararak bu çerçeveyi Kur'an-Sünnet ilişkisi bağlamında yeniden adlandırmaktadır. Araştırmada, rivayetlerin yalnızca aktarım aracı olmadığı aynı zamanda anlam sınırlarını belirleyen, yoruma dayanak teşkil eden ve yorumsal çerçeveyi şekillendiren unsurlar olduğu ortaya konulacaktır. Bu perspektif, klasik literatürde çoğunlukla dağınık veya tekil örnekler üzerinden değerlendirilen rivayet kullanımını bütüncül bir şekilde yeniden konumlandırmayı mümkün kılmaktadır.

Çalışma iki aşamada ilerlemektedir. İlk olarak erken dönem müfessirlerin tefsir metinleri, rivayetlerin içerik ve bağlam analizi ile incelenecektir. Daha sonra rivayetlerin delillendirme, açıklama, tahsis ve sınır belirleme işlevleri yapısal olarak tasnif edilecektir. Taberî, Mukatıl b. Süleyman, İbn Ebi Hatim gibi müfessirlerin eserleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek, rivayetlerin hangi amaçlarla ve hangi düzeylerde kullanıldığı sistematik biçimde belirlenecektir. Lakin isimleri zikredilen müfessirlerin tefsirlerinin tamamı incelenmemektedir. Çalışmanın sınırları gereği rivayet kullanımının işlevsel yönünü yansıtan temsili örneklem üzerinde durulmaktadır. Böylece her bir müfessirin rivayetleri hangi amaçlarla kullandığına dair karakteristik eğilimler sistematik olarak karşılaştırılabilir hale gelmektedir. İkinci olarak elde edilen veriler Kur'an-Sünnet ilişkisinin epistemik ve metodolojik temellerine yansıtılacaktır. Yani rivayetlerin pratik kullanım biçimlerinden hareketle bu iki temel kaynağın bilgi değeri, otorite ilişkisi ve yorumlamayı yönlendiren ilke ve usuller açısından nasıl konumlandığı açıklığa kavuşturulacaktır. Bu yaklaşım, klasik tefsir geleneğinin kendi iç dinamiklerini görünür kılacak ve rivayetlerin Kur'an-Sünnet bağlamındaki işlevini tarihsel bir perspektifle ortaya konulacaktır.

Kur'an-Sünnet arasındaki ilişkisinin tarihsel gelişiminde, erken dönem tefsir geleneğinin üstlendiği belirleyici rolün açığa çıkarılması, makalenin esas katkısını ortaya koymaktadır. Zira rivayetlerin yoğun biçimde kullanıldığı hicri ilk üç asır, yalnızca klasik tefsir anlayışının şekillendiği bir dönem değildir. Aynı zamanda sonraki asırlarda usul tartışmalarına yön veren bir zemin teşkil etmiştir. Bu dönemde rivayetlerin işlevsel bir çerçevede analiz edilmesi, onların salt nakil aracı olmanın ötesinde anlam ve yorum inşasında merkezi bir rol oynadığını gösterecektir. Böylece klasik metinlerin epistemik yapısı ile günümüz yorumlarının temeli arasındaki ilişkiyi somutlaştıracaktır. Bu bağlamda çalışma, dağınık halde bulunan değerlendirilmeleri bir araya getirerek hem tarihsel hem de çağdaş düzeyde Kur'an-Sünnet ilişkisine dair bütünsel ve sistematik bir yaklaşım geliştirmeyi hedeflemektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, rivayetlerin erken dönem tefsirlerde nasıl işlev gördüğünü inceleyerek Kur'an-Sünnet ilişkisinin tefsir ilmi açısından inşa edici boyutunu açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Problemin doğru tespit edilmesi, kapsamın net çizilmesi, yöntemin sistematik şekilde işletilmesi ve meselenin tarihsel öneminin ortaya konulmasıyla birlikte araştırma, tefsir geleneğinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

2. Rivayetlerin Kur'an-Sünnet İlişkisini Şekillendirmedeki Rolü

2.1. Rivayetlerin Kur'an Yorumunda İşlevi

Kur'an'ın anlaşılması sürecinde rivayetler, yalnızca tarihi bir aktarım malzemesi olmanın yanında yorumun sınırlarını belirleyen anlamın derinlik katmanlarını açığa çıkaran ve tefsir geleneğinde epistemik meşruiyet sağlayan temel

unsurlar arasında yer alır (Özata, 2025, s.167). Nüzul ortamının şartlarını, ayetlerin iniş sebeplerini (*esbab-ı nüzul*) ve Hz. Peygamber'in açıklamalarını aktaran rivayetler, ilk müfessirlerin yorum faaliyetinde vazgeçilmez bir başvuru zemini oluşturmuştur (Çelik & Badem, 2022, s.85). Bu çerçevede rivayetler hem Kur'an'ın lafzi bağlamını açıklayıcı hem de manayı sınırlandırıcı bir işlev üstlenmiştir. Aynı zamanda erken dönemden itibaren tefsirin metodolojik çerçevesini tayin etmiştir.

Tefsir tarihinde özellikle hicri ilk üç asırda rivayetlerin işlevi iki yönlü olarak gözlemlenmektedir. Bir yandan rivayetler, ayetlerin doğru anlaşılabilmesi için bağlam ve gerekçelendirme arz etmiş diğer yandan da farklı yorum ihtimallerini sınırlandırarak meşru çerçeveyi belirlemiştir (Türcan, 2021, s.52). Örneğin:

İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlara, günahlardan sakındıkları ve imanlarını koruyup iyi işler yapmayı sürdürdükleri, sakınmaya devam edip imanlarına bağlı kaldıkları, hem günahlardan sakınıp hem en iyiyi yapmaya çalıştıkları takdirde daha önce yiyip içtiklerinden ötürü bir günah yoktur. Allah, iyi ve güzel davrananları sever. (Maide, 5/93).

Ayetinin tefsirinde sahabeden gelen rivayetler, bu ifadenin içki yasağı öncesinde içki içen müminlere yönelik bir kolaylık olduğunu açıklar. Bu bağlamda rivayet, ayetin tarihsel bağlamını aydınlatmış ve modern dönemde yapılabilecek yanlış yorumların önüne geçmiştir (Taberî, t.y., s.576).

Rivayetlerin Kur'an yorumundaki rolü aynı zamanda Hz. Peygamber'in Kur'an'ı açıklama göreviyle de yakından ilişkilidir. “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak için sana da bu zikri indirdik.” (Nahl, 16/44) ayeti, sünnetin tefsirdeki otoritesine işaret etmektedir. Bu bağlamda hadisler, Kur'an'ın bazı mücmel hükümlerini tafsil etmiş, umumunu tahsis etmiş veya mutlakını takyid etmiştir. Örneğin, “*Namazı dosdoğru kılın*” (Bakara, 2/43) ayetinin nasıl uygulanacağına dair ayrıntılar, Hz. Peygamber'in sözlü ve fiili sünnetiyle açıklığa kavuşmuştur. Dolayısıyla rivayetler, Kur'an'ın pratik hayata aktarılmasında doğrudan işlev görmüştür (Râzî, 1420, ss.485-486).

Klasik müfessirler arasında rivayet kullanımına dair çeşitlilik de dikkat çekmektedir. Mukatil b. Süleyman, ayetleri doğrudan hadis ve sahabe sözleriyle ilişkilendirmeyi tercih ederken (Mukâtil b. Süleymân, 2002, ss.127-128) Taberî, rivayetleri sistematik biçimde toplamış, senedleriyle zikretmiş ve onları yorum sürecinde mukayeseli biçimde değerlendirmiştir (Taberî, t.y., s.243). Taberî'nin *Cami'u'l-Beyan*'ında görüldüğü üzere, bir ayetin farklı anlam ihtimalleri tartışılırken sahabe ve tâbiinden gelen rivayetler delil olarak sıralanmış, ardından hangi görüşün tercih edildiği ilmi gerekçelerle açıklanmıştır. Bu metodoloji, rivayetlerin yalnızca aktarım değil aynı zamanda tenkit ve tercih sürecinde de işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Rivayetlerin işlevini somutlaştıran örneklerden biri de, “*Safa ile Merve Allah'ın nişanelerindendir...*” (Bakara, 2/158) ayetidir. Rivayetlere göre bazı Müslümanlar, Safa ve Merve'de sa'y yapmayı cahiliye adeti sanarak bundan çekinmişlerdi. Ancak Hz. Peygamber'in sahih rivayetlerle nakledilen uygulamaları, bu ayetin hükmünü açıklığa kavuşturmuş ve tereddütleri gidermiştir (İbn Kesir, 1420, ss.469-470). Böylece rivayet hem nüzul sebebini ortaya koymuş hem de ayetin uygulanış biçimini belirlemiştir.

Vahidi (ö. 468/1076) gibi müfessirler, özellikle *esbab-ı nüzul* rivayetleri üzerinden ayetleri bağlama oturtmaya çalışmış (Ünsal, 2013, s.137), Zemahşerî (ö. 538/1144) ise kelami ve dilbilimsel analizlerini desteklemek için rivayetleri kullanmıştır (Xhaferi, 2024, ss.1167-1168). Bu durum, rivayetlerin yalnızca lafzi anlamı açıklamakla kalmadığını aynı zamanda farklı ilmi disiplinlerde ortaya çıkan

yorumsal ihtiyaçlara da cevap verdiğini göstermektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında rivayetlerin Kur'an yorumundaki fonksiyonları çok boyutlu olarak değerlendirilebilir. Rivayetler, hem anlam açıklığı sağlamakta hem de yorumun sınırlarını çizmektedir. Buna ek olarak müfessirin sözünü meşru bir zemine oturtmaktadır. Rivayetlerle desteklenmeyen yorumlar, genellikle re'y veya kişisel görüş olarak nitelendirilmiş ve ilmî otoritesi zayıf görülmüştür (Gürler, 2004, s.36). Bu açıdan rivayetler, tefsir tarihinde hermenötik bir epistemik çerçeve oluşturmuş, yorumun kabul edilebilir sınırlarını tayin etmiştir.

İlk dönem rivayet tefsirlerinin dikkat çekici örneklerinden olan Mukatil b. Süleyman, Süfyan es-Sevri (ö. 161/778) ve Abdurrezzak'ın tefsirlerinde yer alan malzemenin neredeyse tamamı, Kur'an'ı doğrudan yahut dolaylı biçimde açıklamaya yönelik rivayetlerden meydana gelmektedir. Bu rivayetler çoğunlukla Hz. Peygamber, sahabe veya tâbiûna dayandırılan ve ayetin manasını beyan eden kısa, fakat anlam zenginliği taşıyan açıklamalar niteliğindedir. Mesela Mukatil, Enfâl Suresi 29. ayeti "*Ey iman edenler! Eğer Allah'tan sakınırsanız O size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir...*" yorumlarken takvanın insana basiret ve ilahi yardım kazandıracağını belirten rivayetlere yer vermektedir (Mukâtil b. Süleymân, 2002, ss.110-111). Aynı ayetin tefsirinde Süfyan es-Sevri ise, furkân kavramını hak ile batılı ayırt etme melekesi olarak açıklamış ve bu mefhumun mü'minin günlük hayatındaki ahlaki tercihlere yön verdiğini ifade etmiştir (Sevrî, 1983, s.198). Bu tür örnekler, rivayet tefsirlerinin sadece lafzı açıklamakla kalmayıp aynı zamanda Kur'an'ın ahlaki ve ameli boyutlarına da ışık tuttuğunu göstermektedir (Türcan, 2021, s.98). Bunun yanı sıra rivayet tefsirlerinde, doğrudan ayet yorumlarını içeren rivayetlerin dışında, dolaylı tefsir rivayetleri olarak nitelendirilebilecek sebab-i nüzul haberleri, nasih-mensuh tartışmaları ve kıraat farklılıklarına dair açıklamalar da yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu malzeme, Kur'an'ın anlam dünyasının daha geniş bir bağlamda kavranmasına imkân sağlamış ve erken dönem tefsir anlayışının temelini oluşturmuştur (Türcan, 2021, s.99).

Hicri ilk üç asra ait rivayet malzemesini kapsamlı biçimde derleyen Taberî ve İbn Ebi Hatim'in eserleri de bu açıdan ayrı bir öneme sahiptir. Taberî, bazı ayetlerin tefsirinde rivayetler dışında akli istidlallere veya dilsel yorumlara başvurmuş olsa da, eserinde esas ağırlığı rivayetlere vermiştir. İbn Ebi Hatim'in tefsirinde ise rivayet dışı malzemeye neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Aynı şekilde Semerkandi de ayetlerin izahında büyük ölçüde rivayetlerden yararlanmış, özellikle Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiûna dayanan nakilleri öne çıkarmıştır. Onun eserinde sebab-i nüzul rivayetleri de önemli bir yer tutmakta; ayrıca kimi ayetlerde kıraat farklılıklarının anlam üzerindeki yansımalarını ayrıntılı biçimde değerlendirmektedir (Semerkandi, t.y., s.42). Dikkat çekici bir husus ise Semerkandi'nin eserinde az da olsa sebe-i vurud rivayetlerine yer vermesidir ki bunlar doğrudan Kur'an tefsiri olmasa da ilgili bağlamı destekleyici bir işlev üstlenmektedir (Türcan, 2021, ss.99-100).

Mukatil'den Semerkandi'ye kadar uzanan bu çizgi, rivayet tefsirlerinin temel karakteristiğini ortaya koymakta ve erken dönem tefsir geleneğinin Kur'an-Sünnet bütünlüğünü nasıl şekillendirdiğini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla rivayetler, Kur'an yorumunda yalnızca açıklayıcı değil aynı zamanda meşruiyet sağlayıcı, sınırlayıcı ve yönlendirici bir işleve sahiptir. Ayetlerin doğru anlaşılması, sünnetle irtibatlandırılması ve tarihsel bağlam içinde değerlendirilmesi rivayetler sayesinde mümkün olmuş, böylece rivayetler erken dönemden itibaren Kur'an-Sünnet ilişkisinin en somut göstergelerinden biri haline gelmiştir.

Mukatil'in Âl-i İmrân Suresi 14. ayetine dair yaptığı yorumun senetsiz oluşuna rağmen Taberî gibi sonraki müfessirler tarafından senedli biçimde aktarılması, erken dönem yorumlarının içerik itibarıyla güvenilir rivayetlerle örtüşen bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, erken dönemde sened unsurunun her

zaman belirleyici olmadığını, ancak içerik açısından otorite kazanan yorumların sonraki literatürde güçlü bir şekilde benimsendiğini göstermektedir (Özyiğit, 2025, s.106). Öte yandan İbn Ebi Hatim'in tefsiri, tamamen rivayet odaklı bir sistematığe sahip olmasıyla dikkat çeker ve bu yönüyle oldukça belirgin bir yöntemsel tutarlılık sunar. Onun eserinde özellikle sahabe ve tâbiin rivayetlerine yoğun bir şekilde yer verilmesi rivayetlerin sadece bir bilgi aktarma aracı değil, aynı zamanda metnin anlaşılmasında temel bir yöntem olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır (Koç, 2003, s.106).

Rivayetlerin işlevi, sadece ayetlerin lafzi anlamını açıklamakla sınırlı değildir. Mesela, anne-babaya ihsan ilkesini vurgulayan İsrâ Suresi 23. ayetin tefsirinde, Hz. Peygamber'in ebeveyn hakkına dair hadislerinin aktarılması, rivayetlerin hem ahlaki ilkeleri somutlaştırma hem de Kur'an'ın ahkâmını pratik bağlamda temellendirme fonksiyonuna işaret etmektedir (İbn Ebû Hâtim, 1419, s.1419). Benzer şekilde, Bakara Suresi 2. ayette geçen "muttakin" kavramı üzerine yapılan rivayet yorumları, takvânın sadece soyut bir inanç ilkesi değil aynı zamanda şirke karşı bir bilinç ve toplumsal sorumluluk bilinci olarak anlaşılmasını sağlamaktadır (Vâhidî, 1430, s.58).

Rivayet geleneğinin işlevselliği yönünde telif edilen eserler hem rivayetlerin tefsirde epistemolojik değerini hem de dirayet yöntemine zemin hazırlayan açıklayıcı işlevini açık biçimde ortaya koymaktadır. Rivayetlerin yorum sürecinde üstlendiği bu çift yönlü rol -hem delillendirme hem de anlamı sınırlama- sonraki yüzyıllarda rivayet-dirayet ayrımının daha sistematik bir şekilde belirginleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu yönüyle erken dönem rivayet merkezli yorumlar, Kur'an-Sünnet ilişkisinin tefsir geleneği içerisindeki metodolojik çerçevesini görünür kılan en önemli referans metinler arasında değerlendirilmiştir.

2.2. Hicri İlk Üç Asır Tefsir Geleneğinin Sonraki Yorum Geleneğine Etkisi

Hicri ilk üç asırda oluşan tefsir geleneği, sonraki dönemlerde yazılan tefsirlerin muhtevasını ve yöntemini belirleyen temel kaynak olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan rivayet birikimi, sonraki asırlarda kaleme alınan büyük tefsirlerin yapısını teşkil etmiştir. Özellikle sahabe ve tâbiun neslinden aktarılan rivayetler hem anlam sınırlarını belirlemiş hem de yorum farklılıklarının meşruiyetini sağlamıştır. Bu yüzden klasik dönemde hiçbir müfessir, bu erken birikimden bağımsız hareket etmemiştir (Bayram, 2016, ss.87-88).

Taberî'nin "Câmi'u'l-Beyân" adlı eseri, rivayet geleneğinin sonraki asırlara aktarılmasında en önemli dönüm noktasıdır. Taberî, önceki iki asırda biriken sahabe ve tâbiun görüşlerini senedleriyle derlemiştir. Onları mukayese etmiş ve tercihlerde bulunmuştur. Bu yöntem, sonraki müfessirler için iki açıdan etkili olmuştur. Birincisi, rivayetlerin güvenilirlik süzgecinden geçirilmesi, ikincisi ise farklı yorum imkanlarının karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmesidir. Bu yaklaşım, tefsir ilminde hem rivayetin korunmasını hem de dirayetin işlevsel hale gelmesini sağlamıştır (Karaoğlu, 2023, s.15).

Beyzâvî (ö. 685/1286) ve Nesefî (ö. 710/1310) gibi daha özet ve pratik amaçlı yazılmış tefsirlerde de aynı etki görülmektedir. Her iki müfessir, Taberî ve Zemahşerî gibi önceki kaynaklardan yararlanırken rivayet mirasını korumayı sürdürmüştür. Bu, rivayetlerin sadece metin açıklamasında değil aynı zamanda tefsir geleneğinin sürekliliğini sağlayan bir unsur olduğunu ortaya koyar (Bağış, 2019, ss.635-636).

Rivayetlerin sonraki yorum geleneğine etkisi yalnızca klasik tefsirlerle sınırlı değildir. Osmanlı döneminde yazılan tefsirlerde de ilk üç asırdaki rivayet mirasının güçlü bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Ebussuud Efendi'nin (ö. 982/1574) tefsiri, ayetlerin fıkhi yönlerini öne çıkarırken bile rivayetlerden destek

almayı ihmal etmemiştir. Benzer şekilde, 19. ve 20. yüzyılda yazılan modern tefsirlerde de rivayet malzemesi, metnin anlam sınırlarını belirleyen bir otorite olarak varlığını sürdürmüştür (Arslan, 2024, ss.6-7).

Hicri ilk üç asırdaki rivayet geleneği, tefsir usulünün teşekkülünde de belirleyici rol oynamıştır. Rivayetlerin kabul şartları, zayıf ve uydurma haberlerin ayıklanması, sahih hadislerin ayet yorumundaki yeri gibi konular, usul tartışmalarının ana eksenini oluşturmuştur. Nitekim İbn Teymiyye (ö. 728/1328) gibi alimler, Kur'an'ın en doğru tefsirinin yine Kur'an, sünnet ve sahabe sözleriyle yapılacağını vurgulayarak ilk üç asırdaki çizgiyi yeniden teyit etmiştir (Erbaş, 2009, ss.127-128). Rivayet tefsiri, sonraki asırlarda yazılan bütün tefsirlerde ya doğrudan bir nakil kaynağı ya da yorumun sınırlarını belirleyen bir çerçeve olmuştur. Rivayet tefsirleri, rivayet geleneğinden tamamen bağımsız kalmamıştır. Aksine önceki rivayet geleneği üzerine yeni yorum katmanları inşa etmiştir. Dolayısıyla hicri ilk üç asır, yalnızca tefsirin başlangıç dönemi değil aynı zamanda sonraki bütün yorum geleneğini şekillendiren kurucu dönemdir.

Hicri ilk üç asırda şekillenen rivayet tefsiri, yalnızca sonraki dönemlerde tefsir kitaplarının kaynak dağarcığını beslemekle kalmamıştır. İlaveten ilimler arası etkileşimin de zeminini hazırlamıştır. Özellikle kelam, fıkıh ve hadis gibi alanlarda ortaya çıkan tartışmalar, tefsir faaliyetlerine doğrudan yansımıştır. Mesela fıkıh usulü literatüründe “has, amm, mutlak, mukayyed” gibi kavramların işlenişinde Kur'an ayetleri, bunları açıklayan rivayetlerle birlikte yorumlanmıştır. Bu durum, rivayet tefsirlerinin sonraki asırlarda sadece bir nakil hazinesi değil, aynı zamanda diğer ilimlerin metodolojik gelişimine katkıda bulunan bir kaynak olduğunu göstermektedir (Arik, 2021, s.25).

Hicri ilk üç asırdaki rivayet birikimi, İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte farklı kültürlerin etkisine açık hale gelen yorumların sınırlarını koruyan bir otorite işlevi görmüştür. İran, Orta Asya ve Kuzey Afrika'da oluşan yeni ilmi merkezlerde kaleme alınan tefsirler, rivayet geleneğini merkeze alarak yorumun sahih çizgide kalmasını temin etmiştir. Bu bağlamda Endülüs tefsir geleneğinde Kurtubî (ö. 671/1273), Mağrib bölgesindeki ilmi çevrelerde Taberî'nin rivayetlerini esas alarak kendi yorumlarını geliştirmiştir. Böylece doğudan batıya uzanan tefsir halkasında ilk üç asırdaki rivayet mirası, ortak bir dil ve yöntem oluşturmuştur (Bayram, 2016, ss.100-101). Bununla birlikte rivayet tefsirlerinin sonraki asırlara etkisi her zaman mutlak bir aktarım şeklinde gerçekleşmemiştir. Yer yer eleştiri ve seçicilik de görülmüştür. Örneğin, Zemahşerî rivayetlerden faydalanmasına rağmen Mu'tezili çizgisi sebebiyle daha akılcı bir yöntemi öne çıkarmıştır. Fakat buna rağmen rivayetleri bütünüyle dışlamamıştır. Bu durum, rivayetlerin sonraki dönemlerde bile tartışmaya açık olmakla beraber otoritesini koruduğunu ortaya koymaktadır.

Netice itibarıyla hicri ilk üç asırda teşekkül eden rivayet tefsiri, sonraki yüzyıllarda yazılan tefsirlerde hem bağlayıcı bir referans hem de metodolojik bir çerçeve işlevi üstlenmiştir. Bu birikim, yalnızca nakledilen rivayetlerin korunmasıyla sınırlı kalmamıştır. İslam düşünce geleneğinin bütünlüğünü sağlayan bir unsur olarak tefsir ilminin sürekliliğini temin etmiştir.

3. Rivayet Tefsirinde Kur'an-Sünnet İlişkisinin Mahiyeti

Rivayet tefsiri geleneğinde Kur'an ile Sünnet arasındaki denge, ilk asırlardan itibaren tefsir metodunun belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Müfessirler, Kur'an'ın temel otoritesini kabul etmekle birlikte onun açıklanmasında Hz. Peygamber'in beyanlarını vazgeçilmez bir kaynak olarak görmüşlerdir. Bu yaklaşım, vahyin yorumunda iki ana kaynağın birbirini tamamladığını ortaya koyar (Çalgan,

2021, s.1295). Hz. Peygamber'in Kur'an ayetlerine dair açıklamaları hem ayetlerin manasını tayin etmiş hem de uygulamaya dönük hükümleri netleştirmiştir. Nitekim “*namazı kılın, zekatı verin*” (Bakara, 2/43) gibi ibadetlere ilişkin genel ifadeler, Hz. Peygamber'in sünnetiyle pratik boyut kazanmıştır. Bu durum, rivayet tefsirlerinde sıkça görülen bir yöntemdir. Kur'an'daki emirlerin sınırlarını belirlemek için hadisler aktarılır. Böylece nasların hayata taşınması sağlanır.

Erken dönem müfessirlerinden Mukatil b. Süleyman, ayetleri açıklarken doğrudan Hz. Peygamber'in sözlerine atıfta bulunmuştur. Sahabe rivayetlerini de bu çerçevede kullanmıştır. Onun tefsirinde sünnet, çoğu zaman ayetin lafzını açıklamaktan öte anlamı somutlaştıran ve yanlış yorumları önleyen bir işlev görür. Taberî ise daha sistematik bir yol izleyerek rivayetleri senedleriyle kaydetmiş, farklı yorumları karşılaştırmış ve bunların hangisinin sünnete daha uygun olduğunu tartışmıştır. Böylece Kur'an ile Sünnet arasındaki dengeyi hem rivayetlerin sıhhatine hem de yorumların tutarlılığına dayalı olarak kurmuştur (Çalışkan Başer, t.y., ss.24-25).

Kur'an ve sünnet bütünlüğünün somut örneklerinden bir tanesi de miras ayetleridir. Kur'an, miras paylarını genel oranlarla belirlemiştir. Fakat hangi durumlarda bu oranların değişeceği veya nasıl uygulanacağı sünnetle açıklığa kavuşmuştur. Rivayet tefsirlerinde bu konuya dair hadisler geniş yer bulur. Aynı şekilde oruçla ilgili ayetlerin tefsirinde sahih hadisler olmaksızın uygulamanın mümkün olamayacağı görülür. Örneğin, imsak vakti veya Ramazan dışında oruç çeşitleri, ayetin lafzıyla değil sünnetin açıklamasıyla belirlenmiştir (Bayram, 2020, s.101).

Rivayet tefsir geleneği, Kur'an-Sünnet ilişkisini tek taraflı bir bağımlılık şeklinde kurmamış, aksine karşılıklı bir tamamlayıcılık esasına oturtmuştur. Kur'an, temel ilkeleri ortaya koyarken, sünnet bu ilkeleri pratiğe aktarmış; sünnetin açıklamaları da ancak Kur'an'ın otoritesiyle anlam kazanmıştır (Efendioğlu, 2008, s.136). Böylece iki kaynak arasında hiyerarşik değil, bütünleyici bir ilişki tesis edilmiştir. Erken dönem müfessirlerinin rivayetlere yaklaşımı ise re'y temelli yorumların kabul edilebilirliğini doğrudan belirlemese de hangi tür yorumların daha fazla ağırlık kazandığına dair genel bir eğilimi ortaya koymaktadır. Bu dönemde rivayetlerle desteklenen açıklamaların daha güçlü Kabul görebildiği, buna mukabil rivayetle irtibatı zayıf yorumların tartışmaya daha açık bir konumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Kur'an-Sünnet ilişkisinin yalnızca teorik bir çerçeve sunmakla kalmayıp aynı zamanda ilmi ve metodolojik bir ilke olarak benimsendiğini göstermektedir.

Kur'an-Sünnet dengesinin erken dönem tefsirlerinde en belirgin tezahürlerinden biri ibadetlerdir. Mesela namazla ilgili “*Namazı dosdoğru kılın*” (Bakara, 2/43) ayeti, şekil ve rek'ât sayısı bakımından tafsilat vermemektedir. Bu husus, Hz. Peygamber'in “*Ben namazı nasıl kılıyorsam siz de öyle kılın*” (Buhârî, t.y., s.86) hadisiyle açıklığa kavuşmuştur. Rivayet tefsirleri, bu gibi durumlarda hadisleri doğrudan zikrederek ayetin pratiğe nasıl yansıtıldığını göstermiştir. Bu örnek, Kur'an'ın genel emirlerinin sünnetle dengelendiğini ortaya koymaktadır. Benzer bir durum zekâtla ilgilidir. Kur'an'da “*Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin*” (Bakara 2/110) buyrulurken zekâtın nisabı ve verilecek malların türü hadislerle açıklanmıştır. Erken dönem müfessirlerinden Mukatil b. Süleyman, bu ayeti tefsir ederken Hz. Peygamber'den rivayet edilen zekât miktarlarını aktarmış ve ayetin muhtevasını sünnetin ayrıntılarıyla dengelemiştir (Mukâtil b. Süleymân, 2002, s.132). Böylece Kur'an'ın genel hükmü, sünnetle birlikte bağlayıcı ve uygulanabilir bir çerçeveye oturmuştur.

Oruç ibadeti de Kur'an-Sünnet dengesini gösteren önemli bir örnektir. Kur'an'da "*Oruç size farz kılındı...*" (Bakara, 2/183) buyrulurken sahur ve iftar vakitlerinin nasıl belirleneceği sünnetle açıklığa kavuşmuştur. Taberî, "*fecrin beyaz ipliği siyah iplikten ayırt edilinceye kadar yeyin, için*" (Bakara, 2/187) ayetini tefsir ederken sahabe'nin bu ifadeyi yanlış anlamasını ve Hz. Peygamber'in "Bu siyah ve beyaz iplik, gecenin karanlığı ve gündüzün aydınlığıdır" (Buhârî, t.y., s.28) hadisiyle durumu açıklamasını nakleder (Taberî, t.y., s.166). Bu rivayet, sünnetin ayetin anlamını nasıl netleştirdiğini ve rivayet tefsirinin Kur'an-Sünnet dengesinde üstlendiği rolü açıkça göstermektedir.

Hicri ilk üç asırdaki müfessirlerin rivayet anlayışı, sadece ibadet ve ahlaki emirlerle sınırlı değildir. Aynı zamanda inanç esaslarının açıklanmasında da sünnete başvurmuşlardır. Bakara Suresinin başında yer alan "müttakin" (Bakara, 2/2) kavramı buna örnektir. Mukatil, bu kelimeyi sadece soyut bir takva bilinci olarak bırakmamış, "takva ehli, Allah'a şirk koşmayan ve günahlardan sakınanlardır" şeklindeki sahabe rivayetleriyle açıklamıştır (Mukâtil b. Süleymân, 2002, s.81). Böylece Kur'an'daki iman esasları, sünnetin yönlendirmesiyle toplumsal bilinç ve ahlaki sorumluluk ilkeleriyle birleştirilmiştir. Bu örnekler, rivayet tefsirinde Kur'an-Sünnet ilişkisinin hangi esaslara göre şekillendiğini göstermektedir. Kur'an'ın lafzı temel çerçeveyi çizerken sünnetin bu çerçeveyi somutlaştırıcı bir rol üstlendiği, hadislerin ise erken dönem müfessirler nezdinde yanlış anlamaları önleyen açıklayıcı bir unsur olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu tür rivayet kullanımının, müfessirlerin ilmi otoritelerini güçlendirdiğini ve sonraki dönem tefsir usulü meselelerine zemin hazırladığına dair dikkate değer hususlar bulunmaktadır.

Kurtubî, "*O gün biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder*" (Yâsin, 36/65) ayetini tefsir ederken öncelikle hadisleri temel alır. Ona göre ayetin anlamı, Enes b. Malik rivayeti üzerinden açıklık kazanmaktadır. Rivayete göre, Hz. Peygamber'in huzurunda bulunan bir kul, Allah'a hitap ettiğinde O'nun cevabını alır. Kıyamet günü ise ağızlar mühürlenir ve organlar yaptıklarına şahitlik eder (Müslim, 1955, s.120). Kurtubî, bu rivayeti doğrudan tefsirinde zikrederek ayetin anlamının ancak hadisler aracılığıyla somutlaştığını göstermektedir (Kurtubî, 1993, ss.34-35). Rivayette, kulun Allah'a hitabı ve O'nun cevabı süreci detaylandırılarak ayetin hem eskatolojik boyutu hem de insanın bireysel sorumluluğu üzerindeki etkisi vurgulanır. Bu örnek sadece Kur'an'ın sünnetle açıklanması gibi bilinen bir durumu tekrar etmek için değil aynı zamanda erken dönem müfessirlerinin rivayeti ayetin anlam alanını genişletmek, kıyamet tasvirleri somutlaştırmak ve yorumun sınırlarını belirlemek için nasıl işlevsel biçimde kullandıklarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen "*Kime kitabı sağından verilirse, hesabı çok kolay bir şekilde görülecek*" (İnşikâk, 84/7-8) ifadesi, Hz. Aişe'nin rivayeti ile açıklanır. Hz. Peygamber, bir kimsenin detaylı ve sorgulayıcı bir hesaba çekileceğinin azap sebebi olacağını belirtmiştir. Buna mukabil ayette ifade edilen "kolay hesap" ifadesinin kişinin ayrıntılı sorgulamaya tabii tutulmadan sadece amel defterinin kendisine gösterilmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir (Müslim, 1955, s.35). Kurtubî, bu hadisleri naklederken ayetin lafzının sünnetle desteklenmesinin önemini ortaya koyar. Bu tür örnekler, rivayetlerin ayetlerin yorumlanmasında üstlendiği açıklayıcı ve doğrulayıcı rolü gözler önüne serer (Bayram, 2020, s.102).

Hicri ikinci asırda isnad yönteminin kullanılmasının yaygınlaşması, müfessirlerin bilgi doğruluğunu ve yorum sınırlarını belirleme yaklaşımını göstermektedir. Rivayetlerin sened zinciriyle aktarılması yalnızca hadis alanında değil tefsir sahasında da uygulanmıştır. Böylece bilgiyi aktarma sürecinde güvenilirlik arayışı öne çıkmıştır. Buna karşılık Mukatil b. Süleyman'ın tefsirinde nispeten senedsiz rivayetlerin yoğun kullanımı daha sonraki alimler tarafından bilgi değerini

zayıflatan bir unsur olarak eleştirilmiştir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), “megazi, melahim ve tefsirin aslı yoktur” (Suyûtî, 2007, s.354) diyerek senetsiz rivayetlerin güvenilir bilgi aktarmada yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Bu eleştiriler, tefsir rivayetlerinin de hadis ilminde kullanılan ölçütlere tabii tutulduğunu göstermektedir. Bu epistemolojik hassasiyet Kurtubî örneğinde olduğu gibi müfessirlerin ayetleri anlamlandırırken rivayetleri seçme, değerlendirme ve doğrulama süreçlerinde titiz davrandıklarını göstermektedir. Dolayısıyla hem rivayet kullanımındaki yöntemsel farklılıklar hem de erken dönem tefsirinin bilgi kriterleri daha görünür hale gelmektedir.

Sahabe rivayetlerinin önemi, onların Kur’an’ın nüzulüne şahit olmaları ve dini ilk taşıyan nesil olmalarından kaynaklanır. Bu nedenle re’ye dayalı yorumlar dahi olsa sahabe kavli, tefsir çalışmalarında bağlayıcı kabul edilmiştir (Türcan, 2019, s.343). İbn Abbas’ın ayetlerle ilgili kişisel kanaatleri, sonraki müfessirler tarafından referans alınmıştır. İmam Şafii (ö. 204/820), İbn Abbas’ın yorumladığı ayet sayısının sınırlı olduğunu belirterek sahabe rivayetlerinin ölçülü ve güvenilir bir kaynak olarak ele alınması gerektiğini ifade etmiştir (Şafii, t.y., ss.453-454). Bu yaklaşım, tefsir geleneğinde hem ayetin lafzına hem de uygulama boyutuna yönelik dengeli bir metodolojiyi ortaya koyar. Bu nedenler sahabe rivayetleri Kur’an’ın lafzının anlaşılmasında ve sünnetin beyan rolünde temel bir referans oluşturmıştır. Böylece tefsir geleneğinde lafzi ve uygulamalı yorum arasında doğal bir ilişki sağlanmıştır.

Tefsir faaliyetlerinde erken dönemde rivayetlerin kullanımı, sadece ayetleri açıklamakla kalmamıştır. Kur’an ile Sünnet arasındaki yorum ilişkisini, belirli rivayet örnekleri üzerinden sistematik bir biçimde desteklemiştir (Soysaldı, 2002, s.7). Örneğin, Kur’an’ın genel emirleri, sahabe rivayetleri aracılığıyla günlük uygulamalara aktarılmış ve uzuvların günah ve amel açısından şahitliği, hesap gününün ayrıntıları gibi konular rivayetlerle somutlaşmıştır. Bu yöntem, müfessirlerin yorum yetkinliğini güçlendirmiş ve sonraki asırlarda tefsir metodolojisinin gelişim sürecine temel teşkil etmiştir.

Erken dönem müfessirlerin rivayet kullanımına dair Mukatil ve Taberi’den aktarılan örnekler, Kur’an ile Sünnet arasındaki yorum ilişkisini pekiştirmiştir. Ayrıca sahabe rivayetlerinin ayet anlamını belirlemede üstlendiği rol ve epistemolojik değeri somut şekilde göstermektedir. Böylece hicri ilk üç asır tefsir geleneği, sonraki yorum ve usul anlayışına sağlam bir temel arzetmiştir.

Sonuç

Hicri ilk üç asırda şekillenen rivayet tefsiri, İslam düşünce tarihinde yalnızca bir tefsir yöntemi olarak görülmemiştir. Bunun yanı sıra bilgi aktarımının en güvenilir kaynağı olarak da kabul edilmiştir. Müfessirler bu dönemde Kur’an’ın anlamını belirlerken Hz. Peygamber’in açıklamalarını ve sahabe, tâbiun neslinin rivayetlerini merkeze almışlardır. Böylece Kur’an-Sünnet bütünlüğünü koruyan bir yaklaşım ortaya konulmuştur. Rivayetlerin işlevi sadece ayetlerin zahiri anlamını açıklamakla sınırlı kalmamışlardır.

Hadislerin ve sahabe sözlerinin tefsirde kullanımı, vahyin pratik hayata nasıl yansıdığını gösteren somut örnekler serdedilmiştir. İbadet, muamelat, ahlak ve itikad gibi farklı alanlarda rivayetler, açıklayıcı bir unsur olmamasıyla beraber aynı zamanda metnin bağlamda anlaşılması gerektiğine dair yönlendirici bir referans olarak işlev görmüştür. Özellikle nüzul sebeplerinin belirlenmesi, kıssaların tarihsel arka planının tespiti ve ahkâm ayetlerinin tatbikî gibi alanlarda rivayetler, hem sahih bilgi kaynağının güvenilirliğini artıran bir unsur hem de yorumun kapsamını belirleyen bir metodolojik çerçeve sağlamıştır.

İlk üç asırda şekillenen bu ilmi birikim sonraki dönemlerde yalnızca tefsir kitaplarının kaynak tabanını beslemekle kalmamıştır. Bununla beraber kelam, fıkıh ve hadis gibi farklı disiplinlere de metodolojik katkılar sunmuştur. Taberî, İbn Ebi Hatim ve Vâhidi gibi müfessirler rivayet merkezli çizgiyi sürdürürken Zemahşerî, Râzî ve Beyzâvî gibi dirayet yönü güçlü müfessirler dahi rivayetleri kullanmakta ihmal etmemiştir. Bu durum, rivayetlerin sonraki yüzyıllarda da otoritesini koruduğunu ve tefsir geleneğinde süreklilik sağlayan bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Rivayetlerin eleştirilmeden aktarılmasının doğurduğu sorunlar da erken dönemden itibaren tartışılmıştır. Ahmed b. Hanbel'in senedsiz rivayetlere yönelik eleştirisi ve İmam Şafii'nin İbn Abbas rivayetlerinin kapsamlı aktarımına dikkat çekmesi rivayet geleneğinin kendi içinde eleştirel bir süzgece tabii tutulduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, sonraki usul tartışmalarının temelini oluşturmuş ve rivayetlerin bilgi değeri ile sınırları daha bilinçli bir şekilde değerlendirilmiştir.

Erken dönem rivayet birikimi, farklı ilim sahalarında geliştirilen yöntemlerin zeminini hazırlayan temel başvuru alanlarından biri haline gelmiştir. Bu sayede tefsir ile diğer İslami disiplinler arasında dinamik bir etkileşim kurulmuş, rivayetler usul tartışmalarının merkezine yerleşmiştir. Özellikle sahih ve zayıf rivayetlerin ayıklanması, yorumun sınırlarının belirlenmesi ve sahabe-tâbiun sözlerinin dikkate alınması, sonraki ilmî gelişmelerin de yönünü tayin etmiştir. Böylelikle rivayet tefsiri, sadece bir nakil geleneği değil aynı zamanda ilimler arası metodolojik inşanın da zeminini oluşturmuştur.

Tarihsel süreç içerisinde dirayet ağırlıklı eserlerde dahi rivayetlerin terk edilmemesi, bu mirasın sürekliliğini göstermektedir. Fahreddin Razi gibi kelamî tartışmaları öne çıkaran müfessirlerden Ebussuud ve Kurtubî gibi pratik boyutu güçlü eser sahiplerine kadar geniş bir yelpazede rivayetlerin otoritesine müracaat edilmiştir. Bu durum, rivayetlerin farklı yorum yöntemleriyle birlikte varlığını sürdürdüğünü, hatta onları dengeleyen bir unsur olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Rivayet tefsiri hem klasik dönemin ilmi iklimini belirlemiş hem de sonraki asırlara yön veren bir otorite işlevi üstlenmiştir. Hicri ilk üç asırda ortaya konan bu birikim yalnızca dönemin tefsir faaliyetlerini değil aynı zamanda Kur'an-Sünnet ilişkisinin en sağlam biçimde ortaya konduğu ilmî zemini de ifade etmektedir. Günümüzde tefsir çalışmaları açısından rivayet geleneğinin sadece tarihi bir malzemesi olmamıştır. Bunun yanında Kur'an'ın anlaşılmasında metodolojik bir rehber niteliği taşımaktadır. Bu ilmî birikim, doğudan batıya uzanan ilmî coğrafyada Taberî'den Kurtubî'ye, oradan Osmanlı müfessirlerine kadar devam eden süreçte tefsirin vazgeçilmez kaynağı olmuştur. Rivayetlerin sağladığı bütünlük hem geçmişle bağ kurmayı hem de geleceğe yönelik yorum imkanlarını sağlam bir temele oturtmayı mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla rivayet geleneği, İslam düşüncesinin sürekliliğini sağlayan temel dayanaklardan biri olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

Arık, A. S. (2021). *Tefsir mukaddimleri bağlamında tefsir-kelâm ilişkisi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Arslan, Y. (2024). Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) İrşâdü'l-akli's-selîm adlı tefsirinde İsrâiliyata yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 1-21.

Bağış, M. (2019). Ahkâm ayetlerinin tefsirinde mezhebe bağlılık (Beydâvî ve Nesefî örneği). *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (23), 630-655. <https://doi.org/doi:https://doi.org/10.35415/sirnakifd.597175>

Bayram, A. (2016). Endülüs tefsir kültürünün yorumda yöntem ve yaklaşımlar açısından analizi: Kurtubî tefsiri örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 95-113. <https://doi.org/doi:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3480>

Bayram, A. (2020). Kurtubî'nin Kur'an'ın Sünnet'le tefsir edilmesi yöntemini uygulama biçimi: Müfessirin kullandığı muhtelif araç ve teknikler perspektifinden. *İslami İlimler Dergisi*, 15 (1), 95-114. <https://doi.org/doi:10.34082/islamiilimler.748713>

Buhârî, E. A. M. b. İ. b. İ. el-Cu'fî el-Cûfî. (t.y.). *Sahîh-i Buhârî* (Cilt 9). Dâru Tûga en-Necât.

Çalgan, M. A. (2021). Kur'an-sünnet bütünlüğü bağlamında kur'an yolu tefsirinde hadis kullanımında görülen problemler. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 25 (3), 1277-1298.

Çalışkan Başer, H. M. (t.y.). Mukâtil b. Süleymân'ın tefsir yönteminden hareketle tefsirde rivayet-dirayet ayrımının imkânı üzerine. *Artuklu Akademi*, 10, 17-29.

Çelik, H. & Badem, M. (2022). Kur'an'ı anlamaya katkısı bakımından Kur'an'ın nüzûl ortamı ve nüzûl süreci. *İlahiyat Akademi*, 83-112. <https://doi.org/10.52886/ilak.1182569>

Efendioğlu, M. (2008). Rivayet. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 35, ss. 135-137). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Erbaş, M. (2009). İbn Teymiyye'nin selefi tefsir anlayışında rivayet-dirayet ilişkisi üzerine. *Marife*, 9 (3), 125-139. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3344090>

et-Taberî, E. C. M. b. C. b. Y. el-Âmülî el-Bağdâdî. (t.y.). *Câmiu'l-beyân an tevîli âyi'l-kurân* (Cilt 10). Dâru't-Terbiye ve't-Türâs.

Gürler, K. (2004). Kur'an'ın re'y ile tefsirini yasaklayan rivayetlere eleştirel bir yaklaşım. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (5), 17-46.

İbn Ebû Hâtim, E. M. A. b. M. b. İ. er-Râzî. (1419). *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm* (Cilt 7, 3. bs.). Mektebetü Nizâr Mustafa Bâz.

İbn Kesîr, E.-F. İ. b. Ö. b. K. b. D. b. K. el-Kaysî el-Kureşî. (1420). *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm* (Cilt 1, 2. bs.). Dârü Tıybe li'l-neşr ve't-tevzî.

Karaoğlu, A. (2023). Tefsirlerde rivâyet ve dirâyet ayrımının objektifliği sorunsalı. *Umde Dini Tetkikler Dergisi*, 6 (1), 1-30.

Koç, M. A. (2003). *İsnad verileri çerçevesinde erken dönem tefsir faaliyetleri İbn Ebî Hâtim tefsiri örneğinde bir literatür incelemesi*. Kitâbiyât Yayınları.

Kurtubi, E. A. M. b. A. (1993). *El-Cami'li-ahkami'l-Kur'an* (Cilt 10). Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Mukâtil b. Süleymân, E.-H. b. B. el-Ezdî el-Belhî. (2002). *Tefsîru mukâtil b. Süleymân* (Cilt 1). Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Müslim, E.-H. M. b. el-H. b. M. el-Kuşeyri. (1955). *Cami'u's-sahîh*. Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye.

Özata, H. (2025). Tefsir ilminde kullanılan epistemik araçlar. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 64 (1), 164-179. <https://doi.org/10.29288/ilted.1652144>

Özyiğit, M. (2025). Hadislerin Kur'an tefsirindeki fonksiyonel değeri: Kasık tefsir geleneğinde anlam inşası ve yorumsal katmanlar. *Tevilat*, 6 (1), 97-125. <https://doi.org/10.53352/tevilat.1691286>

Râzî, E. A. F. M. b. Ö. b. H. (1420). *Mefâtihu'l-gayb* (Cilt 3, 3. bs.). Dâru İhyâi't-Türâs.

Semerkandi, E.-L. İ. N. b. M. b. A. b. İ. (t.y.). *Bahru'l-ulûm* (Cilt 1). Daru'l-fiker.

Sevrî, E. A. S. b. S. b. M. (1983). *Tefsiru'l-kur'ani'l-azim* (Cilt 1). Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Soysaldı, H. M. (2002). Kur'an sünnet ilişkisi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 1-18.

Suyûti, C. A. b. E. B. (2007). *İtkân fî ulûmi'l-kur'ân* (Cilt 2). Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Şafîî, M. b. İ. (t.y.). *Risâle*. Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.

Türcan, S. (2019). Rivayet tefsiri geleneğinin dönüşümünde ibn kesir'in yeri. *Turkish Academic Research Review - Türk Akademik Araştırmalar Dergisi [TARR]*, 338-363.

Türcan, S. (2021). *Rivayet tefsiri geleneğinin dönüşümü* (1. bs.). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ünsal, H. (2013). Ebü'l-Hasen el-vâhidî'nin hayatı, eserleri ve tefsir tarihindeki yeri. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 135-164.

Vâhidî, E.-H. A. b. A. b. M. N. (1430). *Tefsîrü'l-basît* (Cilt 2). İmedetü'l-bahsi'l-ilmî.

Xhaferi, R. (2024). Qur'anic exegesis, sources and methodology in zamakhshari's "al-kashshaaf" tafsir. *International Journal of Humanities Social Science and Management*, 4 (4), 1166-1169.